

א. מהי תפיסת עולם אחדותית?

אומרים חז"ל:

"בעשרה מאמרות נברא העולם.

ומה תלמוד לומר? והלא במאמר אחד יכול להבראות?

אלא להפרע מן הרשעים, שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות, ולתן שכר טוב לצדיקים, שמקימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות"¹.

"בעשרה מאמרות נברא העולם" – במהלך בריאת העולם נאמר תשע פעמים "ויאמר אלהים": "ויאמר אלהים יהי אור"², "ויאמר אלהים יהי רקיע"³ וכן הלאה, ו"בראשית ברא" אף הוא מאמר בפני עצמו⁴.

שואלים חז"ל: **"והלא במאמר אחד יכול להבראות?"** – הקב"ה יכול היה לומר פעם אחת 'יהי עולם' והעולם היה נברא בפעם אחת. לשם מה יש צורך בעשרה מאמרות? ומשיבים: **"אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות, וליתן שכר טוב לצדיקים שמקימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות"**.

תשובת חז"ל תמוהה ביותר, לכאורה אין בה תשובה לשאלה, משום שניתן היה להשיב את אותה התשובה לגבי כל מספר מאמרות. לדוגמה: מפני מה נברא העולם בארבעה מאמרות? כדי להיפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בארבעה מאמרות, וליתן שכר טוב לצדיקים שמקימין את העולם שנברא בארבעה מאמרות. כדי להבין את תשובת חז"ל נלך בעקבות המהר"ל. הוא מסביר שהמספר עשר אינו מקרי אלא מבטא תכונה מיוחדת, שהיא תכונת העולם שנברא בעשרה מאמרות.

"כי מספר עשרה מורה על דבר שיש בו רבוי והוא כלל אחד מקושר,

כי כך הם עשרה. כי עד ט' מספר הפרטי שכל אחד מחולק לעצמו

אבל עשרה הוא מספר כללי שהכל הוא אחד מקושר"⁵.

מה מובן הביטוי "ריבוי שהוא כלל אחד", ומהו ריבוי שאינו כלל אחד – "שכל אחד מחולק לעצמו"?

¹. אבות ה א.

². בראשית א ג.

³. שם שם ו.

⁴. מגילה כא ע"ב.

⁵. נתיבות עולם א', נתיב התורה פרק א עמ' ג.

לצורך כך נמשיל משל:

לפנינו שקית תפוחים, נפתח אותה ונוציא ממנה תפוח אחד. האם השתנה משהו במעמדו של התפוח שהוצא מן השקית? האם הוא פסק להיות מה שהוא?

בוודאי שלא! והאם השתנה משהו מהותי בשקית התפוחים עצמה? גם לא!

לעומת זאת, ניקח לדוגמה את גוף האדם: אם חלילה נוציא את העין ממקומה, האם השתנה מעמדה של העין? ודאי שכן! היא איבדה את כל חיותה, את תפקידה וייעודה, ומעתה לא נותר אלא לקבורה באדמה. והאם השתנה משהו בגוף עצמו? בוודאי! הוא הפך להיות חסר, פגום, נכה. מה ההבדל בין שתי הדוגמאות?

שקית התפוחים היא **אוסף** של תפוחים, ריבוי שאינו כלל אחד. אין קשר מהותי בין התפוחים וכל תפוח עומד בפני עצמו. אבל גוף האדם אינו אוסף של איברים, אלא **אורגניזם אחד** שאין שום משמעות לשום איבר שבו אלא מתוך קישורו אל הגוף בכללותו. בין האיברים השונים קיים קשר מהותי וכל אחד תלוי בחברו.

מהו הדבר שבגללו גוף האדם אינו אוסף של איברים אלא "ריבוי שהוא כלל אחד"? מה מאגד את ריבוי האיברים לאורגניזם אחד? הנשמה!

ניקח לדוגמה בובה. האם כאשר נוציא ממנה עין תאבד העין את חיוניותה? לא ולא! כשאין נשמה, חיבור העין לגוף אינו מעלה ואינו מוריד מאומה. והאם גוף הבובה כולו נפגע מכך? פגיעה חסרת משמעות מפני שממילא הבובה נעדרת חיים.

יוצא אפוא שבהיעדר נשמה הכלל הופך להיות אוסף פרטים. כאשר נעדרת מהגוף החיות המאגדת את כל האיברים לכלל אחד, הוא הופך לאוסף איברים. רק כשיש נשמה בגוף, ישנו כוח חיים אחדותי המגבש את כל האיברים להוויית חיים אחת ובזכותו כל כוח יכול לממש את תפקידו וייעודו.

המהר"ל מסביר גם איך רואים שהמספר עשר מציין את התכונה האחדותית של העולם:

"ולכך היו"ד מורה על מספר עשרה,

כי היו"ד היא קטנה עד שאין לחלוק היו"ד לשנים לקטנותה

שהיא כמו נקודה אחת".⁶

לא במקרה האות יו"ד בגימטריה מציינת את המספר עשר. בניגוד לשאר האותיות, את האות יו"ד ניתן לכתוב כנקודה, וממילא אינה ניתנת לחילוק. מצד אחד יו"ד מבטאת ריבוי, משום שערכה הוא עשר, אולם מצד שני הריבוי אינו ניתן לחילוק מפני שהוא חטיבה אחת.

כך גם בשיטת הספירה העשרונית שהתקבלה כשיטת הספירה המרכזית בעולם⁷: לכל המספרים מאחת עד תשע יש סימון אחר, אולם כיצד מציינים את המספר עשר? כותבים אחד ומוסיפים לו אפס. גם צורת הספירה העשרונית מביעה את הרעיון שעשר הוא אחד מוגדל, ריבוי שהוא כלל אחד.

⁶ שם.

⁷ כוזרי מאמר ראשון נט: "וכן מנין העשרה הסכים כל אדם עליו במזרח ובמערב".

לעובדה שהעולם נברא בעשרה מאמרות יש משמעות יסודית ביותר: העולם אינו אוסף של פרטים שכל פרט בו עומד בפני עצמו אלא הוא עולם אחדותי, מפני שיש בו נשמה! את ההכרה הזו אנו מביעים בזמן התפילה באומרנו את ה'קדושה': "כבודו מלא עולם" – יש תוכן חיים אידיאלי אשר הוא נשמת ההווה שנמצא בעולם על כל חלקיו גם אם בסתר.

מה משמעות הידיעה שלעולם יש נשמה? מהן השלכותיה? כיצד היא משפיעה על היחס לעולם ולחיים?

נלמד על כך ממילות תפילת הבוקר: "אלהי נשמה שנתת בי טהורה היא". מדוע תיקנו חז"ל שכל יהודי בכל בוקר יפתח את יומו בהכרזה כי בעל נשמה הוא שהיא טהורה ונעלה וחצובה מתחת כסא הכבוד? הכרזה זו מבררת מהי מגמת חייו של האדם מישראל בכל יום ויום; בכל מה שיעשה מן הבוקר ועד שוכבו יהיה גילוי נשמתו. באמצעות לימודיו, תפילותיו, סעודותיו, דאגתו ועזרתו לזולתו, וכל ענייניו ומעשיו יגלה הוא את נשמתו. כל אלו הם צינורות שדרכם יוכל להביע את צלם האלוקים שבו. אולם אם האדם חי את חייו שלא מתוך השאיפה לגלות את הצד האלוקי שבו הרי שהם מאבדים את ערכם, כך הדבר גם ביחס לעולם. העולם הוא אחד כי יש בו נשמה, והתורה היא "סדר העולם" כי היא מורה לעולם את הדרך הנכונה והמסודרת כיצד לבנות חיים המביאים לידי ביטוי את נשמתו ותוכנו האידיאלי. וכך המהר"ל ממשיך ואומר:

"כי העולם מסודר יחד עד שהעולם הוא אחד,

כי סדר העולם היא התורה שהיא סדר אחד לגמרי"⁸.

כיוון שהתורה היא "סדר העולם" אין אפשרות לעולם להיפגש עם נשמתו בלעדית וממילא בלי התורה אין ערך לקיומו. לכן בסוף בריאת העולם נאמר: "ויהי ערב ויהי בקר יום הששי"⁹. שואלים חז"ל: מדוע בכל יום מימי הבריאה נאמר: "יום אחד", "יום שני", "יום שלישי" וכו' ואילו ביום השישי נתוספה ה"א הידיעה? ומשיבים שה"א הידיעה רומזת ליום השישי הידוע, הוא ו' בסיוון.

"מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם:

אם ישראל מקבלים התורה... מוטב.

ואם לאו, אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו"¹⁰.

המדרש מביע את הרעיון שאם העולם אינו מגלה את נשמתו, הרי הוא חסר ערך. לסיכום: הידיעה שהעולם נברא בעשרה מאמרות מלמדת כי מוטלת עלינו החובה לגלות את תוכנו האידיאלי.

להבנה כי לעולם יש נשמה יש משמעות נוספת כפי שהמהר"ל ממשיך ומלמד:

⁸ שם.

⁹ בראשית א לא.

¹⁰ תנחומא בראשית א.

”וכאשר הדבר הוא מקושר ומסודר יחד,
אם אחד יוצא מן הסדר, דבר זה הוא ביטול הסדר להכל,
וכן כאשר מקיים הסדר בדבר אחד הוא קיום אל הכל”¹¹.

כדי להבין את דברי קודשו של המהר”ל, נמשיל את העולם לתזמורת גדולה שיש לה מנצח שייסד אותה ובה נגנים רבים ומגוון עשיר ביותר של כלים. לכל נגן יש כלי מיוחד המתאים לו ועליו להפיק את הצלילים המיוחדים לו לטובת היצירה ההרמונית שבחר המנצח.

מי יחשב לנגן טוב בתזמורת? מה יהיה המדד שעל פיו יוערך כל מנגן? מידת נאמנותו ליצירה. ככל שהנגן יכוון את כליו וכוחותיו, יתאמץ וישתדל להפיק את הצלילים הטובים, הנכונים והנקיים ביותר, כך הוא יתרום את חלקו באופן מרבי לטובת ההרמוניה. אולם, ייתכן שנגן אחד יחליט שהוא רוצה לנגן מנגינה אחרת, לא את זו שבחר המנצח. כך באמצע הקונצרט כשכולם מנגנים יצירה אחת, הוא ישמיע צלילים אחרים. אין ספק שהוא יגרום לזיופים צורמים לאוזן ויהרוס את ההרמוניה כולה.

כעת מובנים דברי המהר”ל: ”אם אחד יוצא מן הסדר, דבר זה הוא ביטול הסדר להכל”. כאשר מדובר במערכת חיים כללית, אורגנית, זיוף המופיע אצל פרט אחד משפיע לרעה על המערכת כולה, וכן להפך: כאשר כל יחיד מתאמץ למנוע זיופים מן הכלים שלו, הוא תורם לקיומה של ההרמוניה הכללית – ”וכן כאשר מקיים הסדר בדבר אחד הוא קיום אל הכל”.

עולמנו הוא כתזמורת, הקב”ה ברא בו ‘נגנים’ רבים עם אמצעים רבים וכישרונות מגוונים, שתפקידם להשמיע את האמת האלוקית בעולם – ”שהכל ברא לכבודו”. על כן בכל יום תמיד פעמיים באהבה אנו אומרים:

”שמע ישראל ד’ אלהינו ד’ אחד”¹² – זוהי הקריאה האלוקית לעם ישראל להקשיב אל האמת הכללית של העולם ולהשמיע אותה.

מהי האמת שאנו מצווים להעלות אל תודעתנו?

”ד’ אלהינו” – השם אלוקים הוא בלשון רבים ומורה על היות הקב”ה בעל הכוחות כולם¹³. השם אלוקים הוא ביטוי לריבוי הכוחות והגוונים הקיימים במציאות, בעם ישראל ובכל אחד ואחד. עם ישראל שומע ומבין, מכריז ואומר שכל אלו הם ביטויים של מגמה עליונה אחת – ”ד’ אחד”. כל הנגנים, הכישרונות, הכלים והצלילים הרבים נועדו להשמיע מנגינה אחת – את המנגינה האלוקית. על כן קיימת באדם מישראל שאיפה מתמדת לכוון את כל כוחות חייו להופעת שם ד’ וזו קבלת עול מלכות שמיים.

כעת תובן תשובת חז”ל לשאלה: מפני מה נברא העולם בעשרה מאמרות? כדי ”להיפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות, וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות”.

¹¹. נתיבות עולם, נתיב התורה שם.

¹². דברים ד ו.

¹³. רמב”ן בראשית א ד”ה אלהים.

העובדה שהעולם נברא בעשרה מאמרות יוצרת את ההבחנה בין צדיקים ובין רשעים. אילו לא העולם היה נברא בעשרה מאמרות, לא הייתה לו נשמה – מגמת קודש אחת שמחיה אותו, וממילא לא היה מושג של צדיק ורשע. כל אחד היה יכול לעשות כרצונו ולא הייתה הבחנה בין טוב לרע. אבל המגמה האחת שיש לעולם, תובעת את הנאמנות לה¹⁴. הרשעים המנווטים את כוחותיהם על פי מאווייהם הפרטיים, יוצרים זיוף נורא בחייהם. ומכיוון שהרשעים חיים בעולם שנברא בעשרה מאמרות, התנהגותם אינה פוגעת רק בהם, אלא גורמת לצלילים צורמים בעולם כולו – "רשעים מחריבין את העולם שנברא בעשרה מאמרות".

לעומת זאת, הצדיקים מכירים שיש אדון לעולם, שלעולם יש נשמה, וממילא חייהם מתנהלים תוך עמל תמידי לכוון את כל כוחותיהם להוציאה אל הפועל. וכיוון שהעולם הוא אחדותי וקיימת זיקה בין כל איבריו, הרי שהצדיקים הם "יסוד עולם"¹⁵ – מייסדים את העולם בהשפעתם הטובה והמבורכת, ומרוממים את המציאות כולה בצדקותם – "צדיקים מקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות".

כך מובא גם בדברי הרב קוק:

"ההווה הפרטית מתייחסת ביחוש קשר אמיץ מאד אל ההווה הכללית, וממילא בהתרוממות חלק אחד של ההווה, מתעלית היא ההווה כולה. ובזה מתקנים באמת עולמות עד אין חקר בכל דבר טוב"¹⁶.

ככל שהתעלות האדם ניזונה מן התודעה על אודות הקשר האמיץ שבין הפרט לכלל, והוא חש בקרבו את האחריות הגדולה שיש לו כלפי עילוי המציאות בכללה, כך כוח השפעתה של התעלותו המוסרית בעולם הולך וגדל¹⁷.

על כן הרמב"ם מחנך את האדם מישראל לחוש את אחריותו כלפי העולם כולו:

"צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וחציו חייב. וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב. חטא חטא אחד הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה וגרם לו השחתה. עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה שנאמר 'וצדיק יסוד עולם' זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו"¹⁸.

¹⁴ עיין נ' גאל-דור, שובו אלי עמ' 210-211 על הפסוק "כי ד' קנא שמו אל קנא הוא".

¹⁵ על פי משלי י כה.

¹⁶ מידות הראיה, תיקון סעיף א.

¹⁷ אורות התשובה ד ה: "באמת אי אפשר להתרומם אל התשוקה הרוחנית של ישועת הכלל בלי תשובה פנימית עמקה מכל חטא ועוון. אמנם יחיד ששב במובן זה מוחלים לו ולכל העולם כולו, וכן יכולים רבים להתעלות לתכונה האידאלית הגנוזה בנשמת האמה על ידי תשובת היחיד, השב למטרה זו של התאפשרות הזרחת תשוקת גאון האמה בטהרתה".

¹⁸ רמב"ם הלכות תשובה ג ד.

עולם שנברא בעשרה מאמרות הוא עולם שכל חלקיו שייכים לגילוי האמת האלוקית. לכן בני האדם אינם אנשים פרטיים, **כולם** ינגנים בתזמורת האלוקית, בין שיודעים זאת ובין שלא, בין שרוצים בכך ובין שלא – כך נברא העולם וזו מהותו. נמצינו למדים כי משמעותו השנייה של היות העולם אחדותי ובעל נשמה היא הזיקה ההדוקה שבין היחיד לכלל וממילא אחריותו של כל פרט ופרט לשלמותו של הכלל.

יבוא השואל וישאל: מדוע בתזמורת חייבים לנגן רק את הניגון של המנצח? מדוע אי אפשר לנגן גם את הניגונים שהנגנים רוצים? מדוע התזמורת אינה מביאה לידי ביטוי את רצונותיהם הפרטיים? זו לכאורה התעלמות מהנגנים עצמם?...

כיוון שהעולם נברא למען הגשמת הייעוד האלוקי, כאמור "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו"¹⁹, הרי שהוא מותאם **בטבעו** להשמיע את ה'מנגינה' האלוקית לבדה. הוא נברא על כל כליו וכישרונותיו, בהתאמה מוחלטת להופעת המחשבה האלוקית שקדמה לעולם. יוצא אפוא שהנאמנות למגמה האלוקית לא רק שאינה מתעלמת מן ה'נגנים' אלא להפך, **היא מוציאה מן הכוח אל הפועל את טבעם המקורי**. על כן רק הנאמנות לה מולידה את שמחת החיים האמיתית, ומעצימה את כל כוחות החיים וכישרונותיהם. ככל שהאדם משעבד את חייו להופעת רצון ד' כך הולכים כוחותיו ומשתכללים ומופיעים בשיא תפארתם ועדינותם.

כדי להבין זאת טוב יותר ניקח לדוגמה את נגן המצלתיים שבתזמורת. אם נחשוב לרגע על תפקידו, נגיע למסקנה שאין כלי כה פרימיטיבי ופשוט ממנו. הרי כל ילד בגן יכול לקחת שני ריקועי נחושת ולהכותם זה בזה. לשם כך אין צורך בשום חכמה מיוחדת, והצלילים המופקים מן המצלתיים גם בהם אין 'לא טעם ולא ריח'.

כל זה נכון כל עוד נגן המצלתיים אינו חלק מתזמורת, אבל בהיותו חלק ממנה יש לו תפקיד 'מכריע': נגן המצלתיים 'לוקח' את היצירה המוסיקלית לנקודת השיא שלה. אז מתגלה עד כמה הוא גאון בשמיעה ובהקשבה מדויקת לרגע הנכון שבו עליו להכות בהם.

יוצא אפוא שהנאמנות המוחלטת להרמוניה של התזמורת לא רק שאינה מאפילה על כוחותיהם האישיים והמיוחדים של הנגנים, אלא מביאה אותם לידי ביטוי באופן הנעלה ביותר. כאשר מעצבים את החיים על פי ההבנה ש"אנא עבדא דקודשא בריך הוא"²⁰, האישיות העצמית הייחודית אינה נמחקת, אדרבה, היא מופיעה במקוריותה – גדולה, טהורה ושוקקת חיים.

ההכרה שלעולם יש נשמה שוללת את התפיסה שהעולם חומרי, מקרי, ומנשאת אותו להיות **עולם איכותי, הנושא בתוכו אמת אידאלית** גדולה שחורזת את כל פרטיו ו'מתנגנת' בהם. לפיכך החיים כולם על כל פרטיהם, מוארים באור חדש, ערכי ונצחי. הרב קוק אומר:

"ההכרה שהעולם כולו וכל הופעותיו הוא רק [אינו אלא]
הזרחה ממעטה לבושו של אור האמת המחלטה האלהית

¹⁹. ישעיהו מג ז.

²⁰. מתוך תפילת "ברוך שמה" שנאמרת בשעת הוצאת ספר תורה.

משרישה בנו אהבת אמת בהירה"²¹.

התודעה שהעולם נושא בקרבו אמת אלוקית מוחלטת שכל החיים הם ביטוי שלה, נוטעת בנו אהבה אליו, אהבה לחיים ולאמת הגלומה בהם. ככל שמכירים יותר בגובה האידאלי של החיים כך חפצים להשתייך אליו, לדבוק בו ולכוון כל מעשה ומעשה שיוציאו אל הפועל. ההכרה בערכם האידאלי של החיים מולידה באדם צער וחרטה על 'זיופיו' מחד גיסא, ומאידך גיסא את ההבנה שכל 'הזיופים' הם חיצוניים ואינם ברי קיימא. לפיכך אומר הרב קוק:

"כל הבטאה [ביטוי של חיים] מנגדת ליסוד האמת,

בין שהיא בדיבור בין שהיא בתנועה ובמעשה,

הרי שהיא נטולה מן העולם, עבודה מהמציאות ומסולקה מן החיים"²².

מתוך אהבת האמת הגלומה בחיים, מתרומם האדם לחוש בקרבו את השקר הגדול שבכל דיבור, תנועה ומעשה שאינם ביטויים שלה, ומבין עד כמה אין הם אלא אשליה זמנית חולפת.

²¹. אורות התשובה טו א.
²². שם.